

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ

Στη δομή που περιγράφω εδώ, το δίκαιο [*droit*] είναι κατ' ουσίαν αποδομήσιμο, είτε επειδή θεμελιώνεται, δηλαδή συγκροτείται, σε κειμενικά στρώματα που επιδέχονται ερμηνεία και μετασχηματισμό (αυτή είναι εξάλλου η ιστορία του δικαίου [*droit*]: ο πιθανός και αναγκαίος μετασχηματισμός του, κάποτε η βελτίωσή του), είτε επειδή το έσχατο θεμέλιό του είναι εξ ορισμού αθεμελίωτο. Το γεγονός ότι ο νόμος είναι αποδομήσιμος δε συνιστά συμφορά. Μπορούμε να το δούμε ακόμη και σαν ευτύχημα για την πολιτική, για οποιαδήποτε ιστορική πρόοδο.

(Derrida, «Force of Law: The "Mystical Foundation of Authority"» [αγγλ. μτφρ. Mary Quaintance], στο: D. Cornell, M. Rosenfeld & D. G. Carlson [επιμ.], *Deconstruction and the Possibility of Justice*, New York & London: Routledge, 1992, σ. 14)

Πολλά νομοθετικά συστήματα προστατεύουν, κατά τα φαινόμενα, τους πολίτες τους από τη χαοτική επιλογή της ανεξέλε-

γκτης βίας χάρη στο γεγονός ότι κυβερνά ο νόμος. Ο ληστής που κλέβει, ο απαγωγέας που κρατά το θύμα του δέσμιος, ο δολοφόνος που αφαιρεί μια ζωή, όλοι παραβιάζουν το νόμο προκαλώντας την παρέμβαση της αστυνομίας και των δικαστηρίων. Γενικώς, θεωρούμε ότι η διαφορά μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας ταυτίζεται με τη διαφορά μιας φιλήσυχης κοινότητας που απολαμβάνει συλλογικά μια στοιχειώδη κοινωνική αρμονία, έναντι του φάσματος μιας ανεξέλεγκτης βαναυσότητας και βίας μεταξύ των μελών της. Ωστόσο, οι δικαστικές αποφάσεις και οι ενέργειες ατόμων επιφορτισμένων με την επιβολή του νόμου μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα για τους ιδιώτες τη στέρηση της ελευθερίας, της περιουσίας, και σε ορισμένες χώρες, ακόμη και της ζωής τους. Η αντίθεση νομιμότητας και μη νομιμότητας δε συμπίπτει με την αντίθεση μεταξύ βίας και μη βίας, ούτε και με εκείνη μεταξύ νόμου και βίας. Στην πραγματικότητα, ο νόμος διακρίνει ανάμεσα σε νόμιμη και μη νόμιμη βία. Αναγνωρίζουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι πράξεις και οι αποφάσεις της αστυνομίας ή των δικαστών μπορεί να είναι βίαιες, αλλά νόμιμα βίαιες. Αυτό όμως εγείρει το εξής ερώτημα: πώς μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι η νόμιμη βία διαφέρει από την παράνομη; Όταν οι Αμερικανοί δικαστές επικυρώνουν με τις αποφάσεις τους το συνταγματικό δίκαιο, προκύπτει εύλογα η αναρώτηση για τη θεμελίωση του ίδιου του αμερικανικού συντάγματος. Όταν η αστυνομία διασφαλίζει τη βούληση του έθνους, προκύπτει εύλογα η αναρώτηση για τη νομιμότητα του ίδιου του έθνους. Ενδεχομένως, όλες οι μορφές νόμιμης βίας (επιβολή νόμου, φυλάκιση, θανατική ποινή) να δικαιολογούνται στη βάση τους από τη νομιμότητα του πο-

λιτεύματος στο όνομα του οποίου επιβάλλονται, γεγονός που με τη σειρά του νομιμοποιεί τους εκάστοτε αστυνομικούς και δικαστικούς δημόσιους λειτουργούς.

Το πρόβλημα με την αναζήτηση της νομιμότητας του εκάστοτε πολιτεύματος είναι ότι, εάν εξετάσουμε προσεκτικά το ζήτημα, θα δούμε ότι «όλα τα πολιτεύματα», όπως ισχυρίζεται ο Ντερριντά, «έχουν τα θεμέλιά τους σε μια επιθετικότητα *αποικιοκρατικού τύπου*» (Derrida 2001γ, 57). Το παράδειγμα της Αυστραλίας είναι αρχετυπικό: η νομιμότητα της κατάκτησης εδαφών της Αυστραλίας από τη Βρετανία το 1770 διασφαλίστηκε χάρη στην επιτέλεσή της από τον Τζέιμς Κουκ, κατ' εντολή και στο όνομα του βασιλιά Γεωργίου του Γ'. Το 1778 οι Βρετανοί εξεδίωξαν ιθαγενείς πληθυσμούς από τη γη τους, την οποία μετά ιδιοποιήθηκαν. Στη δεκαετία του 1970 ο Πολ Κόε, εκπρόσωπος των Ουιρατζούρι (Wiradjuri) και άλλων φυλών προσέφυγε στο Ανώτατο Δικαστήριο της Αυστραλίας και προσέβαλε τη νομιμότητα αυτής της πρώτης εκδίωξης, ενώ το 1992, έπειτα από νέα προσφυγή του Έντι Μάμπο και της νησιωτικής φυλής Μάρρεϋ (Murray), το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Αυστραλία δεν ήταν «terra nullius» («γη υπό ανύπαρκτη ηγεμονία» ή «περιοχή μη ανήκουσα σε κανέναν») όταν την κατέκτησε η Μεγάλη Βρετανία.

Ο Ντερριντά ισχυρίζεται ότι η ίδρυση όλων των εθνικών κρατών στηρίζεται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σε παρόμοιες κινήσεις. Μέσα στον 20ό αιώνα, παρακολούθησαμε ένα από τα τεχνάσματα του καθεστώτος του απαρτχάιντ, όταν ο Χέντρικ Φέρβερντ στηρίχτηκε στη δημιουργία μιας «αυτο-διοικούμενης», «ημι-αυτόνομης» περιοχής για τα δύο τρίτα των (μαύ-

ρων) Νοτιοαφρικανών κατοίκων, οι οποίοι με αυτή τη ρύθμιση στερήθηκαν την αφρικανική ιθαγένεια. Ακριβώς όπως το κράτος της Αυστραλίας θεμελιώθηκε επάνω στον αποκλεισμό των ιθαγενών πληθυσμών, έτσι και το νοτιοαφρικανικό απαρτχάιντ αρνήθηκε το δικαίωμα ψήφου στην πλειοψηφία του πληθυσμού του με τη διακήρυξη ότι δεν αποτελεί «δικό του» πληθυσμό (αποκλεισμός ο οποίος δεν αμφισβητούσε κατά κανένα τρόπο την παγκόσμια αρχή του δικαϊώματος στην ψήφο και στις ελεύθερες εκλογές!). Το ερώτημα του Ντερριντά είναι πάντα: «στο όνομα τίνος» συμβαίνει κάτι τέτοιο; Ενώ, σχετικά με το απαρτχάιντ, σημειώνει χαρακτηριστικά ότι ο Καταστατικός Χάρτης του Ινσιπούτου για τη Χριστιανική Εθνική Εκπαίδευση του 1948 υποστήριζε ότι «ο Θεός θέλησε να χωρίσει τα έθνη και τους λαούς» (Ντερριντά, *Η τελευταία λέξη του ρατσισμού*, μτφρ. Χ. Γ. Λάζος, Αθήνα: Άγρος, 1992, σσ. 22-23).

Στο δοκίμιό του «Διακηρύξεις Ανεξαρτησίας» (Derrida 1986β) ο Ντερριντά αναλύει τη νομιμότητα της «Διακήρυξης της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας» του 1776. Παρότι αυτά τα «ιδρυτικά» νομικά έγγραφα αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της αμερικανικής δικονομίας, καθαυτά δεν είναι ούτε νόμιμα ούτε παράνομα, έτσι καθώς επικυρώνονται από εκπροσώπους (signatories) που με την υπογραφή τους εξουσιοδοτούν αναδρομικά τον εαυτό τους να υπογράψει όπως «θα είχαν», ως συνέπεια της Διακήρυξης, την εξουσιοδότηση αυτή. Η νομιμότητα της Διακήρυξης θεμελιώνεται, καθώς φαίνεται, σ' ένα παράδοξο. Ο Ντερριντά έχει υποστηρίξει ότι τα νόμιμα καθεστώτα έχουν την τάση να μην παραδέχονται την αστάθεια των ίδιων τους των θεμελίων. Η Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας αποτελεί

εξαιρετικό παράδειγμα αυτού του γεγονότος. Όπως παραδόξως, μαζί με τη διατύπωση που υπογραμμίζει τον ιδρυτικό χαρακτήρα αυτού του κείμενου, οι εκπρόσωποι επικαλούνται επίσης την αναδρομική του νομιμότητα. Το κείμενο καθεαυτό δε συνομολογεί την απουσία μιας ανώτερης νομιμοποιητικής αρχής που θα μπορούσε να προχωρήσει στη διακήρυξη των συγκεκριμένων δικαιωμάτων. Αντιθέτως, αναφέρεται σε μια προηγούμενη, θείκη και φυσική, εξουσία. Οι εκπρόσωποι αναφέρουν ότι «ανάμεσα στις επί της γης δυνάμεις εξουσίας αναλαμβάνουν εκείνο το ξεχωριστό και προσήκον έργο το οποίο οι Νόμοι της Φύσης και ο Θεός της Φύσης τους αναθέτουν». Η Διακήρυξη συνεχίζει λέγοντας ότι ο «Πλάστης» είναι Εκείνος που τους κληροδότησε «ορισμένα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα». Η «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» του 1789 επίσης επικαλείται δικαιώματα τα οποία παρουσιάζονται ως «φυσικά» και «ιερά». Οι νομικοί θεσμοί της Νοτίου Αφρικής, της Αυστραλίας, των Ηνωμένων Πολιτειών και πολλών άλλων χωρών ακόμη, τόσο εκείνων που έχουν κυριολεκτικά αποικιοκρατικό παρελθόν, όσο και εκείνων που έχουν πίσω τους μια ιστορία «αυτοθέσμησης» του νομικού τους καθεστώτος, αρέσκονται να επικαλούνται μια θείκη, φυσική ή βασιλική εξουσία προκειμένου να κατοχυρωθούν, αντί να παραδέχονται ότι το καθεστώς τους θεμελιώνεται σε μια αυθαίρετη απόφαση.

Τα κείμενα του Ντερριντά γύρω από τη νομική εξουσία είχαν επίδραση τόσο σε επιμέρους νομικές ειδικότητες όσο και στον τομέα των κριτικών νομικών σπουδών (critical legal studies). Η αποδόμηση του νόμου μπορεί να εντοπίσει αντιφατικές ή αυτοϋπονομευτικές ιδέες στο σώμα των νομικών θεσμών, σε

σημαντικά νομικά κείμενα ή αποφάσεις. Η Κλερ Ντάλτον, Αμερικανίδα κριτική νομικός, το 1985 ισχυριζόταν ότι το ενοχικό δίκαιο –που ρυθμίζει τις νομικά εκτελεστές υποσχέσεις– είναι βασισμένο σε δυαδικότητες: το ενοχικό δίκαιο θεωρείται περισσότερο ιδιωτικό παρά δημόσιο, βασίζεται σε αντικειμενικές παραμέτρους παρά σε υποκειμενικές εκτιμήσεις, και αφορά περισσότερο τη μορφή παρά το περιεχόμενο. Η Ντάλτον υποστηρίζει ότι αυτά τα ζεύγη αντανακλούν τις δομές εξουσίας εντός της κοινωνίας «οι οποίες επιτείνουν τη χαλαρότητα και την ουσιώδη προσδιοριστία του δόγματος των συμβάσεων». Καταρχήν, ασκεί κριτική στην ασυνεπή εφαρμογή του ενοχικού δικαίου κατά τη δεκαετία του 1980 σε περιπτώσεις σχέσεων εκτός γάμου. Σε περιπτώσεις δηλαδή όπου εθεωρείτο ότι υπήρχε κάποια μορφή ιδιωτικού συμφωνητικού μεταξύ των μελών ενός ζεύγους, η απόφαση του δικαστή κάθε άλλο παρά αναγνώριζε ότι σε τέτοιου είδους διακανονισμούς ανέκαθεν παρεισέφεραν ιδέες και σχέσεις εξουσίας που αφορούσαν τη δημόσια σφαίρα. Σχέσεις οι οποίες ενδέχεται πάντα να ενσωματώνουν και στερεότυπα γύρω από τον καταμερισμό της εργασίας, των αγαθών και του πλούτου μεταξύ γυναικών και ανδρών. Η κοινωνική πρακτική που επέβαλλαν τα στερεότυπα αυτά ήταν ότι οι σιωπηρές συμφωνίες δε θα μπορούσαν να έχουν την ίδια ακριβώς αξία με τον προσωπικό διακανονισμό ανάμεσα σε ιδιώτες. Η Ντάλτον στοιχειοθέτησε ένα πειστικό επιχείρημα υποστηρίζοντας ότι το ιδεώδες της «ιδιωτικότητας» στον «ιδιωτικό» διακανονισμό ανάμεσα σε δύο πρόσωπα ήταν πάντα σε ετοιμότητα – η ιδιωτικότητα ήταν ένα εξιδανικευμένο φάσμα που караδοκούσε και ανασυρόταν από το δικαστή χωρίς να είναι ποτέ πραγματικά «πα-

ρόν»: «η κατηγοριοποίηση των συμφωνητικών από το δικαστήριο ανάλογα με το βαθμό ιδιωτικότητας δεν αποτελεί συνεπώς παρά μια στρατηγική μετάθεσης και υπαγωγής, όχι επίλυσης της απειλής εκ μέρους της δημόσιας προς την ιδιωτική σφαίρα ενός συμφωνητικού» (Dalton 1985, 1001). Η προσέγγιση αυτή επέτρεψε στην Ντάλτον να ασκήσει μια αμφιλεγόμενη αλλά δραστητική κριτική στην άδικη μεταχείριση των *de facto* συζύγων σε αποφάσεις που ενισχύουν την έννοια της ιδιωτικής σιωπηρής συμφωνίας. Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί η αποδομητική κριτική που ασκήθηκε από τον Ντάνκαν Κέννεντυ στον υπομνηματισμό-ορόσημο του αγγλικού εθιμικού δικαίου από το Σερ Ουίλλιαμ Μπλάκστοουν, και πιο συγκεκριμένα η κριτική στη διάκρισή του μεταξύ ορθού και λανθασμένου. Ο Μπλάκστοουν επιδίωξε να επιτύχει τη συνέπεια στο δεδικασμένο και να περιορίσει τη δυνατότητα να ποικίλλουν οι νομικές αποφάσεις επί του αυτού ζητήματος. Ο Κέννεντυ από την άλλη επικεντρώνεται στην αντιφατικότητα των ιδεών όταν ο Μπλάκστοουν παρουσιάζει, τρόπον τινά, τη δουλεία ως ελευθερία. Στην ανάλυσή του εντοπίζει δηλαδή την αντίφαση ανάμεσα στο νόμο εννοούμενο ως αντανάκλαση των κοινωνικών δεσμών που διασφαλίζουν την ελευθερία από τη μια, και στο νόμο ως συρρίκνωση της ατομικής ελευθερίας από την άλλη (Kennedy 1979). Για να περάσουμε σε ένα άλλο παράδειγμα, το *Μη!* (*Don't*) της Τζάνετ Χάλλεϋ αναλύει την ομοφοβική αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας από την αμερικανική νομοθεσία και από τη στρατιωτική πολιτική, όπως αυτή θεμελιώθηκε στην απόφαση του 1986 για την υπόθεση Μπάουερς κατά Χάρντουικ. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση, ο σοδομισμός μεταξύ ανδρών δεν εντάσ-

σεται στη συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα της ιδιωτικότητας. Ανάλογο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιφατικές ιδέες που καθορίζουν την εν γένει νομοθετική αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η επίδραση του Ντερριντά στις νομικές σπουδές είναι ευδιάκριτη στην κριτική ανάλυση αλληλοσυγκρουόμενων νόμων, νομικών αποφάσεων και νόμων καθεστώτων. Το γεγονός ότι τα νόμια καθεστώτα είναι επιδεικτικά θεμελιωμένα στην αοριστία έδωσε νέα πνοή στην κριτική αντιμετώπιση επιμέρους νόμων. Γι' αυτόν το λόγο, ο Ντερριντά υποστηρίζει ότι η δυνατότητα αποδόμησης του νόμου αποτελεί «ευτύχημα» για την πολιτική. Οι αναλύσεις αυτές έχουν συχνά μια λειτουργική εστίαση αντί να αρκούνται στην κατάδειξη του τρόπου με τον οποίο συγκεκριμένοι νόμοι ή ολόκληρα καθεστώτα θεμελιώνονται, τρόπον τινά, σε μια αντίφαση, οι νομικοί κριτικοί στρέφουν την προσοχή τους και εστιάζουν με εκ του σύνεγγυς κειμενικές αναλύσεις (*close readings*) στον ακριβή τρόπο με τον οποίο ένας ομοφοβικός, λόγου χάρη, νόμος διατηρείται μέσα από τις αντιφάσεις του· ή στον τρόπο με τον οποίο το ενοχικό δίκαιο, αν και προκατειλημμένο εναντίον των γυναικών, παραμένει σε ισχύ επικαλούμενο τη σιωπηρή κατάρτιση ιδιωτικού συμφωνητικού· ή ακόμη, στον τρόπο με τον οποίο το εθιμικό δίκαιο επαναλαμβάνει τη ρευστότητα των εννοιών της ελευθερίας και της δουλείας.

Ο Ντερριντά ωστόσο απομακρύνεται από την οπτική της Ντάλτον, ή των Κέννεντυ και Χάλλεϋ, καθώς η δική τους ανάλυση των νομικών αντιφάσεων υποδεικνύει πόσο εκτεθειμένος είναι ο νόμος στην κριτική, κυρίως αναφορικά με την αντιμετώπιση των γυναικών και της ομοφυλοφιλίας. Κανείς από αυ-

τούς τους μελετητές δε θα υποστήριζε ότι ακόμη και σε μια τέλεια έννομη τάξη δε θα υπήρχαν καθόλου αντιφάσεις, όμως δε φτάνουν και στο σημείο που φτάνει ο Ντερριντά, να «επικυρώνουν» το ανεπίκριτο. Σε τελική ανάλυση, ο Ντερριντά υποστηρίζει ότι ο νόμος δεν μπορεί να είναι ποτέ ούτε δίκαιος ούτε άδικος: πρέπει να είναι προβλέψιμος, αλλά όχι ολότελα προβλέψιμος. Και παρατηρεί ότι ο νόμος δεν πρόκειται ποτέ ούτε να επικυρώσει ούτε να διαπραγματευτεί φανερά με αυτή τη «δίκη» μέσω του ανεπίκριτου. Αντιθέτως, ο νόμος γίνεται όλο και πιο αυταρχικός, όπως τις στιγμές που επικαλείται το φυσικό, θεϊκό ή βασιλικό δίκαιο ή την αντίθεση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό ή όταν εγείρει το ιδεώδες της συνέπειας και του δεδικασμένου.

Ο Ντερριντά εισηγείται τη διάκριση ανάμεσα στο νόμο και τη δικαιοσύνη. Επιθυμούμε ο νόμος να είναι περισσότερο από νόμιμος: επιθυμούμε να είναι δίκαιος. Στο παρελθόν έχουν υπάρξει περιπτώσεις κατά τις οποίες η ανυπακοή στο νόμο φαίνεται να ήταν η ενδεδειγμένη αντίδραση σε σχέση με νόμους ή καθεστώτα καταφανώς άδικα στη βάση τους, όπως για παράδειγμα το αμερικανικό καθεστώς πριν από τον πόλεμο και κατόπιν οι ρατσιστικοί Νόμοι Τζιμ Κρόου, ή το νοτιοαφρικανικό καθεστώς του απαρτχάιντ. Από την άλλη, οι δικαστές είναι ενίοτε υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν ένα νόμο τον οποίο δημόσιως χαρακτηρίζουν άδικο, όπως λ.χ. το νόμο που ισχύει στην Καλιφόρνια και σε αρκετές ακόμη αμερικανικές πολιτείες και που αφορά τις «τρεις καταδίκες», σύμφωνα με τον οποίο όποιος καταδικαστεί για τρία κακουργήματα αντιμετωπίζει ισόβια.

Ο νόμος κατοικείται από την προσδοκία μιας δικαιοσύνης η

οποία μπορεί να επιτευχθεί ή όχι. Δεν υπάρχει κάτι ιδιαζόντως συγκρουσιακό στη διάκριση που κάνει ο Ντερριντά μεταξύ νόμου και δικαιοσύνης. Ενώ ο νόμος σχετίζεται με «την ορθότητα, τη νομιμοφροσύνη, [εκείνο το οποίο] είναι σταθμίσιο και θεσπισμένο, υπολογίσιμο, ένα σύστημα ρυθμισμένων και κωδικοποιημένων προδιαγραφών» (Derrida 1992α, 22), εκείνος πάλι συναρτά τη δικαιοσύνη με ό,τι είναι «άπειρο, μη υπολογίσιμο, στασιαστικό προς κάθε κανόνα και ξένο προς κάθε συμμετρία, ετερογενές και ετεροτροπικό». Μπορούμε, ωστόσο, να διακρίνουμε τα ίχνη μιας μετατόπισης στη σκέψη του Ντερριντά από το πρώιο μέχρι το ύστερο έργο του σε σχέση με το ανεπίκριτο.

Στα πρώτα έργα του, όροι «επινοημένοι», όπως η *διαφορά*, ή «εντοπισμένοι», όπως το *φάρμακο* ή το *συμπλήρωμα*, περιγράφονται να υπερβαίνουν τις δυαδικές αντιθέσεις λόγος/γραφή, παρουσία/απουσία, ταυτότητα/διαφορά. Οι όροι αυτοί που δε συνιστούν ούτε παρουσία ούτε απουσία, ούτε ταυτότητα ούτε διαφορά ονομάζονται από τον Ντερριντά «ανεπίκριτοι».

Η δικαιοσύνη επίσης περιγράφεται με όρους ανεπίκριτου, καθώς όμως ο Ντερριντά τη φαντάζεται ως ένα υπερβάλλον ή ως μια ετερότητα που κατοικεί το νόμο, προσδίδει στην έννοια του υπερβάλλοντος ένα νέο νοηματικό πλούτο. Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι οι νομικές αποφάσεις δεν είναι ούτε δίκαιες ούτε άδικες. Για να είναι δίκαιος ο νόμος, πρέπει να συμμορφώνεται με τη νομολογία, τον υπολογισμό και τους κανόνες, ωστόσο όχι με τρόπο δουλικά. Εντούτοις, η εφαρμογή ενός άδικου νόμου, ακόμη κι όταν γίνεται με άψογη νομιμοφροσύνη, δεν τον καθιστά δίκαιο.

Ο Ντερριντά έχει παραδεχτεί ότι η έννοια της δικαιοσύνης

τον προβληματίσει ιδιαίτερα, ενώ συχνά έχει αναφερθεί στον τρόπο με τον οποίο προσπαθούσε να εξετάσει και διερωτούταν για το πώς επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει την έννοια αυτή. Σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αντιμετωπίζει τη δικαιοσύνη ως μια απροσδιόριστη αρχή ή δόγμα. Η ντερριντιανή δικαιοσύνη έχει να κάνει με την πραγμάτευση της αδυνατότητας, όπου όμως ο Ντερριντά επιχειρεί να χρησιμοποιήσει την ιδέα της αδυνατότητας με ειδοποιό και παραγωγικό τρόπο. Για να είναι δυνατή η καθαρή δικαιοσύνη, θα πρέπει, όπως υποστηρίζει ο Ντερριντά, να συμβεί σε μια γλώσσα στην οποία όλα τα ενδιαφερόμενα μέλη υποτίθεται ότι είναι «επαρκή, δηλαδή ικανά να κατανοούν και να ερμηνεύουν [...] τη βία μιας αδικίας [που] ξεκινά όταν τα μέλη μιας κοινότητας στο σύνολό τους δε μοιράζονται εξ ολοκλήρου το ίδιο ιδίωμα [...]». Για την ακρίβεια, αυτή η ιδεώδης κατάσταση δεν είναι ποτέ δυνατή» (Derrida 1992a, 17-18). Η αδυνατότητα μιας «καθαρής» δικαιοσύνης πράγματι «στοιχειώνει» τις αποφάσεις που εντέλει λαμβάνονται. Οπότε, ο Ντερριντά προτείνει τη δικαιοσύνη ως εμπειρία του αδύνατου. Πολλές φορές, μια αυθόρμητη παρόρμησή μας –παρόρμηση να ασκήσουμε κριτική στο ισχύον καθεστώς είτε στις προσπάθειές μας να το βελτιώσουμε είτε να το αποδομήσουμε– προκύπτει στο όνομα κάποιου πράγματος που θεωρούμε δικαιοσύνη. Μόλις όμως αδειάσουμε την έννοια της δικαιοσύνης από κάθε υπολογισμό, σταθμίσιμο περιεχόμενο, όπως κάνει ο Ντερριντά, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε ένα ενδιαφέρον αλλά και περίπλοκο φαινόμενο.

Ο Ντερριντά παρομοιάζει τη δομή της δικαιοσύνης με εκείνη του δώρου. Φέρνοντας τις δύο έννοιες κοντά, γράφει για την

«ιδέα της δικαιοσύνης», η οποία «φαίνεται να είναι μη αναγώγιμη στον καταφατικό της χαρακτήρα, στο αίτημά της για δώρο χωρίς ανταπόδοση, χωρίς κυκλοφορία, χωρίς αναγνώριση ή ευγνωμοσύνη, χωρίς υπολογισμό και χωρίς κανόνες, χωρίς λογισμό και χωρίς ορθολογισμό» (Derrida 1992a, 25). Στο κατοπινό έργο του, ο Ντερριντά επισημαίνει ότι διαρκώς ανταποκρινόμαστε σε προσταγές (Βελτίωσε! Αποδόμησε! Δώσε!). Θεωρούμε ότι αυτές ακούγονται κάτω από την ομπρέλα μιας μορφής ηθικής σχετικά με το γιατί πρέπει να δίνουμε, ή με το σε τι συνίσταται η δικαιοσύνη. Όμως η καθαρή μορφή προσταγής θα προέκυπτε χωρίς ένα τέτοιο περιεχόμενο. Ο Ντερριντά φτάνει στο συγκεκριμένο συμπέρασμα από την παρατήρηση, την οποία έχει διατυπώσει αλλού, ότι εάν δίνουμε επειδή γνωρίζουμε ότι πρέπει, ή επειδή αισθανόμαστε υποχρεωμένοι, ή επειδή αναγνωρίζουμε ότι βρισκόμαστε εντός ενός κύκλου αμοιβαιότητας, τότε το δώρο μας δε μετρά για δώρο. Σε τελική ανάλυση, το δώρο δε θα δινόταν ποτέ ως δώρο, και δε θα αναγνωριζόταν ως τέτοιο. Θα ήταν ένα είδος προσταγής «δώσε!» χωρίς αιτία και λογική. Θα ήταν ένα είδος παράφρονος προσφοράς. Ομοίως, σύμφωνα με τον Ντερριντά, η καθαρή αδύνατη δικαιοσύνη φέρει επίσης ένα στοιχείο παραφροσύνης μέσα της. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι αυτή η καθαρή αδύνατη δικαιοσύνη έχει, κατά κάποιο τρόπο, έναν αντίκτυπο σε εμάς, που πασχίζουμε να βελτιώσουμε ή να αποσυναρμόσουμε στο όνομα της δικαιοσύνης, γεγονός που κάποτε συνιστά –όπως και ο ίδιος αναγνωρίζει σε κάποιο σημείο– ένα είδος τυφλής πίστης. Είναι καλό να μην ξεχνάμε ότι αυτές οι σκέψεις του Ντερριντά αφορούν ένα αδύνατο καθαρό δώρο, μια αδύνατη καθαρή δικαιο-

σύνη. Δεν αμφισβητεί τα δώρα που ανταλλάσσουμε καθημερινά, ή τις ενέργειές μας στο όνομα μιας δικαιοσύνης στην οποία είμαστε υπόλογοι. Το δύσληπτο στην άποψή του είναι ότι αυτές οι πράξεις φέρουν επίσης εντός τους –κατά τρόπο σημαντικό και αξιοσημείωτο– μια πίστη στη δικαιοσύνη που είναι «κενή περιεχομένου», «αδύνατη», και όμως λειτουργεί.

Το έργο του Ντερριντά το σχετικό με την αποδόμηση της έννοιας του νόμου προχωράει πέρα από την ενασχόληση με το αντιφατικό σκεπτικό που διέπει ακριβώς το νόμο ή την αοριστία που τον θεμελιώνει. Αντιθέτως, τονίζει πόσο σημαντικό είναι να αναγνωρίζουμε το μη υπολογίσιμο και «ανεπίκριτο» χαρακτήρα του. Ας συγκρίνουμε τον Ντερριντά με τον Μπλάκστοουν, σκοπός του οποίου είναι να κάνει ένα νόμο όσο το δυνατόν πιο υπολογίσιμο και προβλέψιμο. Πάρα το γεγονός ότι αυτό ακριβώς είναι που τις περισσότερες φορές προσδοκούμε από το νόμο, ο Ντερριντά εντούτοις υπογραμμίζει τη σημασία που έχει την ίδια στιγμή και η παράμετρος του ανεπίκριτου στη λήψη μιας δικαστικής απόφασης:

Μια απόφαση η οποία δεν έχει υποστεί τη δοκιμασία του ανεπίκριτου δε θα μπορούσε να είναι μια ελεύθερη απόφαση, αλλά θα ήταν μια εφαρμογή που μπορεί να προγραμματιστεί ή το συνεχές ξεδίπλωμα μιας υπολογίσιμης διαδικασίας. Θα μπορούσε να είναι νόμιμη, αλλά δε θα ήταν δικαιο-ωστή [...] Γι' αυτό ακριβώς η δοκιμασία του ανεπίκριτου που μόλις ανέφερα, και από την οποία πρέπει να περνά κάθε απόφαση ανάξια του ονόματός της, δεν είναι ποτέ παρελθοντική ή παρωχημένη, δεν είναι μια στιγμή που υ-

περβαίνεται ή αναιρείται (*aufgehoben*) μέσα στην απόφαση. Το ανεπίκριτο παραμένει εγκυρωμένο, στεγασμένο τουλάχιστον σαν φάντασμα – φάντασμα απαραίτητο ωστόσο σε κάθε απόφαση, σε κάθε συμβάν της απόφασης.

(ό.π., σ. 24)

Στο δοκίμιό του «Ισχύς νόμου» («Force de loi», 1994), ο Ντερριντά υποστηρίζει ότι μια νομική κρίση εντελώς μηχανική θα ήταν προβληματική. Εάν επρόκειτο απλώς για «μια εφαρμογή που μπορεί να προγραμματιστεί ή [για] το συνεχές ξεδίπλωμα μιας υπολογίσιμης διαδικασίας», δε θα συσχετιζαμε μια δικαστική απόφαση με τη δικαιοσύνη, ακόμη κι αν αυτή συμμορφωνόταν πλήρως προς το νόμο. Αυτό που θέλει να πει ο Ντερριντά είναι ότι αυτό που επιθυμούμε είναι μια νομολογία ή μια συνταγματική ερμηνεία να επικυρώνεται εκ νέου ελεύθερα από το δικονομικό σύστημα. Μια δικαστική απόφαση πρέπει να περάσει τη λεγόμενη «δίκη του ανεπίκριτου». Πρέπει να διατηρήσει το νόμο – θεωρούμε απαράδεκτο να τον αφηρίσει ωστόσο, αν ακολουθήσει με τρόπο δουλικό προηγούμενες αποφάσεις ή νομικά έγγραφα, τότε δείχνει υπερβολικό σεβασμό στο νόμο. Το νόημα είναι ότι ο νόμος δεν μπορεί να συστηματοποιηθεί εντελώς ούτε μπορεί να είναι πέρα για πέρα ασυστηματικός. Για να είναι δίκαιος, ο νόμος πρέπει, αλλά δεν μπορεί ολότελα, να υπερβεί την απόλυτη συμμόρφωση με προηγούμενες δικαστικές αποφάσεις, σταθμίσεις και κανονικότητες. Ίσως η πιο ικανοποιητική νομική απόφαση «να κατέστρεφε [το νόμο] ή να τον ανέστελλε για τόσο ώστε να χρειάζεται να τον επινοήσει εξαρχής σε κάθε υπόθεση, ή τουλάχιστον να τον αιτιολογήσει

ξανά στην επιβεβαίωση και στην εκ νέου και ελεύθερη ενίσχυση της βασικής αρχής του» (Derrida 1992a, 23). Κατ' άλλους, χρειάζεται να ακολουθήσουμε τη μέση οδό ανάμεσα στην αυστηρή νομική ρύθμιση και την αναρχική απουσία κάθε νομοθετικού συστήματος. Αντιθέτως, ο Ντερριντά υποστηρίζει ότι ζητούμε από το νόμο το αδύνατο: να είναι «συνάμα και συστηματοποιημένος και χωρίς ρυθμίσεις» (Derrida 1992a, 23). Αυτό ακριβώς είναι το είδος της αντιφατικής σκέψης η οποία κατά την ντερριντιανή αποσυναρμολόγηση του νόμου διευρύνεται σε μια αδύνατη αναγκαιότητα. Τι σημαίνει ότι μια νομική απόφαση πρέπει να ληφθεί; Ο Ντερριντά δέχεται τον επείγοντα χαρακτήρα αυτών των αποφάσεων και υπογραμμίζει ότι μια νομική απόφαση μπορεί να θεωρηθεί ως ένα συμβάν που «συντελείται». Μέχρι ένα σημείο είναι προβλέψιμο, όμως είναι άγνωστο πότε ακριβώς θα συντελεστεί. Σε ένα βαθμό, η επείγουσα ανάγκη της περίπτωσης υπερβαίνει τη λογική εκτίμηση αυτού που αποφασίζει και η απόφαση περισσότερο «του συμβαίνει» παρά «τη λαμβάνει». Αυτό μπορεί να ακούγεται αφηρημένο, ωστόσο όλοι έχουμε εμπειρία αποφάσεων τις οποίες για καιρό ζυγίζουμε και όμως τελικά λαμβάνονται με μια δόση αυθορμητισμού. Οι αποφάσεις μας σπάνια λαμβάνονται στην τύχη, εντούτοις συχνά μια απόφαση της στιγμής μπορεί να εκπλήξει θετικά ακόμη και εμάς τους ίδιους.

ΒΕΛΤΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η «ελευσόμενη δημοκρατία» δεν παραπέμπει σε μια μελλοντική δημοκρατία που κάποια μέρα θα είναι «παρούσα». Η δημοκρατία δε θα υπάρξει ποτέ στο παρόν: δεν είναι παραστάσιμη [presentable] και ούτε είναι μια ρυθμιστική –με την καντιανή έννοια– ιδέα. Ωστόσο, *υπάρχει το αδύνατον*, την υπόσχεση του οποίου, ακριβώς, εγγράφει η δημοκρατία: μια υπόσχεση που διατρέχει –και θα πρέπει πάντα να διατρέχει– τον κίνδυνο να μετατραπεί σε απειλή. Υπάρχει το αδύνατον και το αδύνατον παραμένει αδύνατον εξαιτίας της απορίας του δήμου: ο δήμος είναι αφενός η μη υπολογίσιμη ενκρότητα του οποιουδήποτε –πριν από κάθε «υποκείμενο»–, η πιθανή αναίρεση του κοινωνικού δεσμού από ένα μυστικό που πρέπει να γίνεται σεβαστό, πάνω από κάθε ιδιότητα του πολίτη, πάνω από κάθε «κράτος», και δη πάνω από κάθε «λσό», και, ακόμη, πάνω από το σημερινό καθεστώς του ορισμού του έμβιου όντος ως «ανθρώπινου» έμβιου όντος, και *αφετέρου* είναι η καθολικότητα του ορθολο-

PENELOPE DEUTSCHER

NTEPPINTA

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΙΩΑΝΝΑ ΝΑΟΥΜ

2012